

УДК 821.161.2. — 32.09

О. А. Лихачова

СИМВОЛІКА ЗАГАЛЬНИХ НАЗВ У НОВЕЛІ ГР. ТЮТЮННИКА «ТРИ ЗОЗУЛІ С ПОКЛОНОМ»

Стаття присвячена з'ясуванню специфіки використання символу лексеми «зозуля» у новелі Гр. Тютюнника. Аналізується новела українського письменника стосовно філософського наповнення концепту «зозуля»

Ключові слова: *концепт, символ, символічний образ, філософсько-речовий символ.*

На генетично-онтологічні сліди та відлуння архетипу зозулі, трансформованого Гр. Тютюнником спочатку в метафору-назву «Три зозулі з поклоном», натрапляємо в багатьох народних думках і піснях, у незнищеному духовному багатстві яких, як відомо, так кохався Григій Тютюнник. І дуже часто образна система його прози буквально виростала як внутрішньо, естетично органічно злитована саме із такими фольклорними першоджерелами. І, напевне, найістотніше те, що саме такий сплав структур новел і повістей митця з архетипною протоматерією фольклорних начал, як правило, відбувається не на звичному, народницько-запозичальному чи, що гірше, на вторинному рівні, а протікає в руслі творчого, естетичного нарощування первинних образних структур, їх сучасної, навіть модерної обсервації. Чується ясний відгомін таких печальних, драматичних зозуль Григора Тютюнника і у «вживанні епічного числа: три.., що посилює картину» [1; 42], а ще більше — у ментальній філософії народної думи та пісні:

Вишневі сади зацвітають,
Ой там зозулі вилітали...
Ой бийся, коню, вибивайся
Та отцю-ненці уклоняйся,
Ще й моїм братцям совітникам,
Ще й моїм сестрицям,
Та й моїм жінці-увідоньці,
Та й моїм діткам-серіткам [3; 111].

Хто знає, можливо і цю старовинну пісню-перлину чув на базарі від «сліпенького бандуристочки» батько із новели «Три зозулі з поклоном», бо ж надто вона вже внутрішньо перегукується з архетипними мотивами твору. А можливо, і цей ліричний шедевр із самого серця народного:

Ой там в степу, при дорозі, Шумлять, гудуть дрібні лози. Ой там молод козак блудить, Під ним сивий коник нудить. Приблудився він до гаю, До дрібненького ручаю І став коня напувати.	Стала зозуля кувати, Став він зозулі питати: «Зозуленько, моя ненько, Скажи мені доріженьку, Скажи мені слід-дорогу До мого вірного роду»... [3; 132].
--	--

Досить уживаний, насамперед в епічних народних думах архетип поклону козака із неволі — матері, батькові, самій Україні. Ймовірно, що й такий ключовий архетип міг осяяти душу письменника в процесі творення новели «Три зозулі з поклоном»:

...Будем ми добре дбати,
Отцеві і матері в землю християнськую
Поклон передавати,
Щоб отець і мати добре знали
Вони б до нас приїжджали,
Вони б нас хорошенько поховали...
(Дума «Три брати самарські») [3; 33].

Ясна річ, естетичним осередям, або ж внутрішньою віссю метафори-заголовку «Три зозулі з поклоном» є архетип зозулі, який є внутрішнім ключем до осягнення найсокровеннішої, духовної парадигми твору. Ось як розкодує його загальноментальне значення в системі давньоукраїнської міфології Сергій Плачинда: «Зозуля (віщунка, віщуха) — один з найстародавніших персонажів української міфології. За поетичною уявою давніх українців, походить від жінки, що вбила свого чоловіка (в легенді відбилась конфліктність переходу від матриархату до патріархату), за що й була заклята Родом чи Перуном — ніколи не мати подружньої пари й вічно жити одиначкою » [2; 28].

Як бачимо, певною мірою концепція новели Гр. Тютюнника «Три зозулі з поклоном», власне, її окремі мотиви навіть перегукуються зі звучанням семантично-архетипного ядра тієї прадавньої міфологе-

ми, надто в моменті — «ніколи не мати подружньої пари і вічно жити одиначкою»...

Та це один бік поетики і семантики птаха, винесеного у заголовок твору і наповненого глибинним змістом у контексті твору. Та є ще ряд інших міфопоетичних рівнів, які програються Григором Тютюнником у новелі, обертаючись поліфункціональністю образу зозулі. Птах виступає і як символ душі головного героя — батька, — і як своєрідний деміург, що є творцем чарівного світу любові всевишньої, і як тотемний предок роду не тільки конкретного, але й нації, її прагнення до духовності — неба і верху. Це і знак пророцтва і попередження про наступну трагедію — неминучу смерть героя в концтаборі та сирітство трьох полишених ним душ — сина, дружини і талановитої на кохання Марфи. Але за тим ще приховується і кодифікується образ свободи, без якої людині нема життя. Ось чому образ зозулі у віруваннях і творчості українців співвідноситься з образом вирію, що є образом того світу, з якого не повертаються, і водночас щасливої землі, заморської райської країни. Цікаво, що «на рубежі весни і літа у багатьох європейських народів здійснювався обряд кумання, знаком котрого (наприклад, у південноруському ареалі) (цебто Україні. — *О. Л.*) міг бути інший, менший і спеціалізований обряд «хрещення зозулі», який закінчується інколи її похороном» [2; 28]. Отже, символ розлуки с душами близьких (три зозулі з поклоном) постає в контексті всієї новели зримо і шемно, але без патетики і публіцистики, що дає змогу авторові художньо переконливо атестувати жадливий стан світу і занедбання людини, що навіть на має права на життя, а щастя — тим більше. Слід підкреслити ще ряд відтінків символу зозулі в неспоривному зв'язку з поклоном і символікою числа «три», які мають місце і в заголовку, і в тексті, і в підтексті, як і надтексті новели, в якій птах є: а) знаком любовного смутку; б) послання; в) символом неможливого, наприклад, щастя; г) душі, що прагне на волю і до взаємопорозуміння; д) символом стану трансу, найбільшого напруження сил у час безнадії; е) символом думки, уяви, швидкості духовних процесів і зв'язків: «Вони (птахи. — *О. Л.*) відносяться до повітряного елемента і, як відмічено у зв'язку з орлом, позначають висоту загалом, отже, і «висоту духу» [2; 29].

Видається слухним і трактування цього образу в новелі Григора Тютюнника, яке постало у статті Н. М. Тульчинської «Концепція

кохання в прозі Гр. Тютюнника. Психологізм її вираження»: «Амбівалентними є образи-символи в новелі «Три зозулі з поклоном», яка присвячена «Всевишній любові» і яку дослідники справедливо називають шедевром у творчості письменника. У її сюжеті розгорнуто три основних значення народнопоетичного образу зозулі. Як відомо, за народним віруванням зозуля — віщий птах, що відміряє людям роки; вона має ключі од вирію і пов'язана із душами померлих. За іншою версією, яка згадана в роботі Миколи Костомарова «Слов'янська міфологія», зозуля добра, вона розповість про себе людині, щоб застерегти її, а якщо відкриє їй горе неминуче, то ніби для того, щоб дати змогу зміцнити свою волю. Три зозулі у новелі Гр. Тютюнника, що Михайло послав з поклоном Марфі, жінці, яка безнадійно кохала його все життя, репрезентовані на вираз передчуття героєм своєї особистої трагедії, його бажання попередити і Марфу, і дружину та сина про свою загибель. А можливо, як думається, образи трьох зозуль, посланих з поклоном Марфі, є втіленням Михайлової душі, вдячності за її безкорисне, щире, вірне кохання, каяття за неможливість відповідних почуттів, за його неминучу смерть» [4; 64–65].

Є тверде переконання, що якраз такі заголовки, ключові архетипи, символи, метафори та розгорнуті (в синтаксичну конструкцію) міфологеми і стоять на півдорозі до творення сюжету архетипного, себто, до сюжету — відкриття, сюжету — максимально навантаженого концептуально; такого, який без останку розчиняється у композиції твору, бо ж якраз в такому архетипному стані буквально зливається з її сутністю.

Список літератури

1. Березовський І. П., Радіна М. С., Хоменко В. Г. Історичні пісні українського народу // Історичні пісні. — К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1961. — с. 7.
2. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології. — К.: Український письменник, 1993. — 63с.
3. Тютюнник Г. М. Твори. К.: Молодь, 1984. — Книга 1. — с.327.
4. Українські народні думи та історичні пісні. — К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1955. — с.659.

Лихачова О. А.

**СИМВОЛИКА НАРИЦАТЕЛЬНЫХ НОМИНАЦИЙ В НОВЕЛЛЕ
ГР. ТЮТЮННИКА «ТРИ КУКУШКИ С ПОКЛОНОМ»**

*Статья посвящена выяснению специфики использования символа лекси-
мы «кукушка» в новелле Гр. Тютюнника. Анализируется новелла украинского
писателя относительно философского наполнения концепта «кукушка».*

Ключевые слова: *концепт, символ, символический образ, философско-ве-
щевой символ.*

Lykhachova O. A.

**SYMBOLISM OF COMMON NAMES IN GR. TIUTIUNNYK'S «THREE
CUCKOOS WITH A BOW»**

*The article is devoted to the examination of the nature of characteristic features
of the «cuckoo» in the work by Gr. Tiutiunnyk. The novella of the Ukrainian writer
is analysed from the viewpoint of the philosophical content of the concept «cuckoo».*

Key words: *concept, symbol, symbolic image, philosophical material symbol.*